

V (ПЯТАЯ)

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ**

Май 2026 г.

ИНДЕКСАЦИЯ

OpenAIRE | EXPLORE

zenodo

НАПРАВЛЕНИЯ КОНФЕРЕНЦИИ

 **НАУЧНЫЕ
ТЕХНОЛОГИИ
ПЕДАГОГИКА
ПСИХОЛОГИЯ
ФИЛОСОФИЯ
ИСТОРИЯ**

 **ИНФОРМАТИКА
ТЕХНИЧЕСКИЕ
НАУКИ
МАТЕМАТИЧЕСКИЙ
АНАЛИЗ**

 **ЭКОНОМИКА
ФИНАНСЫ**

Введение

В сборнике материалов конференции, посвященных роли науки, образования и производства в эпоху глобализации, актуальным проблемам взаимодействия этих процессов, отзывам об их решениях, были представлены зрелые специалисты отрасли.

Кроме того, представлены исследования на научно-практическую тему, проводимые в области экономики, точных наук, естественных и социально-гуманитарных наук в период глобализации, представлена информация в научно-практической сфере, которая включает в себя новейшие инновационные технологии в сферах производства.

Можно утверждать, что этот сборник является одним из специфических перекрестков современных мыслей и инновационных идей в мире науки. В этой научно-практической конференции приняли активное участие профессоры и научные сотрудники, занимающиеся научными исследованиями в Узбекистане и зарубежных странах. Значительный вклад в повышение позиций научно-практической конференции внесли профессора и преподаватели отечественных и зарубежных высших учебных заведений.

Профессора и преподаватели зарубежных высших учебных заведений, активно участвовавшие в работе конференции, внесли достойный вклад в высокий уровень взаимодействия с учеными нашей страны. Процессы международного сотрудничества с зарубежными странами и обмена с ними в области науки в эпоху глобализации оказывают положительное влияние на развитие высшего образования, сфер науки и производства. Материалы этой конференции особенны тем, что включают в себя широкий спектр исследований, от теоретических разработок до практических решений, демонстрирующих разнообразие подходов и направлений в этой области.

В заключение следует отметить, что данная научно-практическая конференция станет очень полезным собранием для всех, кто интересуется современными исследованиями в области дальнейшего развития высшего образования, науки, воспитательной работы и производства в эпоху глобализации. Авторы несут ответственность за содержание и качество статей и тезисов, включенных в сборник.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR SHAXSINING SHAKLLANISHIDA OILAVIY MULOQOTNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Usmonqulova Pokiza Sherali qizi

O'zMU Jizzax filiali Psixologiya mutaxassisligi M02-25 guruh 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishida oilaviy muloqotning psixologik xususiyatlari, uning bolaning hissiy holati, o'z-o'zini anglashi, ijtimoiy moslashuvi, mustaqilligi va kommunikativ kompetensiyalariga ta'siri tahlil qilinadi. Kichik maktab yoshi bolaning oilaviy muhitdan tashqari yangi ijtimoiy muhitga faol kirib borishi, o'qituvchi va tengdoshlari bilan munosabatlar tizimining kengayishi hamda o'z faoliyatiga baho berish qobiliyati shakllanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu davrda ota-ona va bola o'rtasidagi muloqotning mazmuni, uslubi, hissiy yo'nalishi va tarbiyaviy xususiyatlari bolaning shaxsiy sifatleri rivojlanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Maqolada oiladagi demokratik, avtoritar, haddan tashqari himoyalovchi va befarq muloqot uslublarning bola psixologiyasiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, oilaviy muloqotda empatiya, faol tinglash, qo'llab-quvvatlash, konstruktiv tanqid va ijobiy rag'batlantirishning ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari asosida ota-onalar va pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, bola shaxsi, oilaviy muloqot, ota-ona va bola munosabati, psixologik rivojlanish, o'z-o'zini anglash, emotsional barqarorlik, ijtimoiylashuv, tarbiya, kommunikativ kompetensiya.

KIRISH

Bolaning shaxs sifatida shakllanishi uzoq davom etadigan, murakkab va ko'p omilli psixologik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda bolaning individual xususiyatlari, ta'lim-tarbiya muhiti, tengdoshlari bilan munosabatlari, pedagogik ta'sirlar bilan bir qatorda oila muhitining o'rni ham nihoyatda muhimdir. Ayniqsa, kichik maktab yoshi bolaning psixologik rivojlanishida alohida bosqich bo'lib, taxminan 6–7 yoshdan 10–11 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Mazkur davrda bola maktab hayotiga moslashadi, yangi ijtimoiy rollarni egallaydi, o'z xatti-harakatlarini baholash va nazorat qilishni o'rganadi hamda mustaqil faoliyatga bo'lgan ehtiyoji kuchayadi.

Kichik maktab yoshidagi bolaning hayotida oila va maktab bir-birini to'ldiruvchi asosiy ijtimoiy muhit hisoblanadi. Maktab bolaning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirsa, oila uning hissiy-psixologik barqarorligi, axloqiy qarashlari, o'ziga bo'lgan munosabati va muloqot madaniyatining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shu sababli bolaning maktabdagi muvaffaqiyatini faqat uning intellektual imkoniyatlari bilan izohlash yetarli emas. Uning oilada qanday munosabat ko'rishi, fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatiga egaligi, xatolari qanday

baholanishi va ota-onasi tomonidan qay darajada qo'llab-quvvatlanishi ham muhim psixologik omillardandir.

Oilaviy muloqot bolaning shaxsiy rivojlanishida ikki tomonlama ahamiyatga ega. Bir tomondan, bola ota-onasi bilan muloqot jarayonida ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtiradi. Ikkinchi tomondan, oila a'zolarining bolaga bo'lgan munosabati uning o'zini qanday baholashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, bolaning harakatlari muntazam ravishda qo'llab-quvvatlansa, uning fikri tinglansa va xatolariga konstruktiv yondashilsa, unda o'ziga ishonch, tashabbuskorlik va mustaqillik rivojlanishi mumkin. Aksincha, doimiy tanqid, taqqoslash, qo'rqitish yoki bolaning fikrini inkor etish uning o'ziga bo'lgan ishonchining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Kichik maktab yoshida bola uchun ota-onaning bahosi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bu davrda bola o'z faoliyatini kattalar bahosi orqali anglashga moyil bo'ladi. "Sen uddalaysan", "Harakat qilganing yaxshi", "Xatongni tuzatishga imkon bor" kabi qo'llab-quvvatlovchi fikrlar bolaning motivatsiyasini kuchaytiradi. "Sen hech narsani bilmaysan", "Boshqalar sendan yaxshi", "Senga ishonib bo'lmaydi" kabi salbiy baholar esa bolaning shaxsiy qadriyatini past baholashiga sabab bo'lishi mumkin.

Oilaviy muloqotning yana bir muhim jihati — uning hissiy mazmunidir. Bola ota-onasi bilan faqat axborot almashmaydi, balki muloqot jarayonida mehr, ishonch, xavfsizlik va tegishlilik hissini ham oladi. Shu sababli oiladagi muloqotning tez-tezligi emas, balki uning sifati ham muhimdir. Birgalikda suhbatlashish, bolaning kun davomida boshidan kechirgan voqealarini tinglash, uning his-tuyg'ularini tushunishga harakat qilish va muammolarini jiddiy qabul qilish bolaning psixologik farovonligini ta'minlaydi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy sharoitda ota-onalar va bolalar o'rtasidagi bevosita muloqot vaqti turli sabablar tufayli qisqarib bormoqda. Raqamli qurilmalar, internet, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa axborot vositalari bolaning kundalik hayotining muhim qismiga aylanmoqda. Bunday sharoitda oilaviy muloqotning sifatini ta'minlash va ota-onalarning psixologik-pedagogik savodxonligini oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Shundan kelib chiqib, maqolaning asosiy maqsadi kichik maktab yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishida oilaviy muloqotning psixologik xususiyatlarini nazariy jihatdan tahlil qilish hamda samarali oilaviy muloqotni tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Bola shaxsining shakllanishi va oilaviy muhitning psixologik ta'siri masalasi psixologiya fanining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biridir. Rivojlanish psixologiyasi doirasida bolaning shaxsiy va ijtimoiy sifatlari uning faoliyati hamda atrofidagi insonlar bilan o'zaro munosabatlari jarayonida shakllanishi ta'kidlanadi. L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy yondashuvida bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq holda izohlanadi [1]. Ushbu yondashuv

oilani bolaning dastlabki ijtimoiy tajribani egallaydigan muhim muhit sifatida ko'rishga imkon beradi.

A.N. Leontyev faoliyat yondashuvi asosida shaxsning shakllanishini uning faoliyati va ijtimoiy munosabatlari bilan bog'laydi [2]. Mazkur nuqtayi nazardan qaraganda, bola oilada muloqot qilish, qaror qabul qilish, o'z xatti-harakatini boshqarish va boshqa insonlarning xatti-harakatlarini baholash tajribasini egallaydi.

J. Piaget bolaning kognitiv rivojlanishini o'rganib, uning fikrlash jarayonlari yoshga qarab sifat jihatidan o'zgarishini ko'rsatgan [3]. Kichik maktab yoshida bolaning mantiqiy fikrlashi rivojlanib boradi, shu bilan birga u kattalarning fikrini shunchaki qabul qilishdan ko'ra, uning sabablarini tushunishga intila boshlaydi. Shu jihatdan oiladagi suhbatlarning mazmuni va ota-onalarning bolaning savollariga munosabati uning intellektual rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi.

E. Erikson bolaning psixososial rivojlanishini tahlil qilib, maktab yoshida "mehnatsevarlikka qarshi yetarlicha qadrlanmaslik" mazmunidagi psixologik qarama-qarshilik muhimligini ko'rsatadi [4]. Bola o'zining qobiliyatlarini namoyon etish, biror ishni mustaqil bajarish va kattalar tomonidan tan olinishga ehtiyoj sezadi. Shu sababli ota-onaning bolani qo'llab-quvvatlashi uning kompetentlik hissini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

U. Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasida bola rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi mikromuhit sifatida oila va maktabning ahamiyati alohida ko'rsatiladi [5]. Mazkur yondashuv oiladagi munosabatlarni alohida emas, balki bolaning boshqa ijtimoiy muhitlar bilan o'zaro ta'siri doirasida o'rganish imkonini beradi.

Oilaviy tarbiya uslublarini o'rganishda D. Baumrindning ishlari muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. U ota-onalik uslublarini demokratik, avtoritar va liberal yo'nalishlar asosida tahlil qilgan [6]. Demokratik yondashuvda talabchanlik va hissiy qo'llab-quvvatlash uyg'unlashadi. Bunday muhitda bola o'z fikrini bildirish, mustaqil qaror qabul qilish va xatti-harakatining oqibatlarini anglash imkoniyatiga ega bo'ladi.

J. Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan bog'lanish nazariyasi ham oilaviy munosabatlarning bola psixologiyasidagi ahamiyatini tushuntirishda muhimdir [7]. Bola va ota-ona o'rtasidagi ishonchli hissiy bog'lanish bolaning xavfsizlik hissini mustahkamlaydi va uning boshqa ijtimoiy munosabatlarga kirishishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili oilaviy muloqot bolaning shaxsiy rivojlanishi, emotsional barqarorligi, o'z-o'zini baholashi va ijtimoiylashuviga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri ekanligini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini rivojlanish psixologiyasi, shaxs psixologiyasi va ijtimoiy psixologiyaning nazariy yondashuvlari tashkil etadi. Tadqiqotda kichik maktab yoshidagi bolalar shaxsining rivojlanishiga oilaviy muloqotning ta'sirini aniqlash uchun nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning obyekti sifatida kichik maktab yoshidagi bolalarning shaxsiy rivojlanish jarayoni, predmeti sifatida esa bola va ota-ona o'rtasidagi muloqotning psixologik xususiyatlari belgilandi.

Tadqiqotda oilaviy muloqotning quyidagi asosiy komponentlari ajratib ko'rsatildi:

- hissiy qo'llab-quvvatlash;
- bolaning fikrini tinglash;
- ota-onaning talabchanlik darajasi;
- bolaning mustaqilligiga munosabat;
- tanqid va rag'batlantirish nisbati;
- oiladagi nizolarni hal qilish usuli;
- bolaning shaxsiy fikriga hurmat;
- birgalikdagi faoliyat va suhbatlar.

Shaxsning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik ko'rsatkichlar sifatida bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi, mustaqilligi, emotsional barqarorligi, muloqotga kirishuvchanligi, mas'uliyat hissi va o'quv motivatsiyasi ko'rib chiqildi.

Nazariy tahlil jarayonida oilaviy muloqotning turli uslublari o'zaro taqqoslandi. Demokratik muloqotda ota-ona bolaning fikrini tinglashi, biroq zarur hollarda aniq va izchil talablarni belgilashi bilan tavsiflanadi. Avtoritar muloqotda esa ota-onaning talablari ustun bo'lib, bolaning fikrini bildirish imkoniyati cheklanishi mumkin. Haddan tashqari erkin yoki befarq muloqotda esa bolaning xatti-harakatlarini nazorat qilish va yo'naltirish yetarli darajada amalga oshirilmasligi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasida oilaviy muloqotni faqat ota-onaning xatti-harakati sifatida emas, balki ikki tomonlama kommunikativ jarayon sifatida ko'rish muhim deb hisoblandi. Bola ham muloqotning faol ishtirokchisi bo'lib, uning temperamenti, xarakteri, ehtiyojlari va individual psixologik xususiyatlari oilaviy munosabatlarning mazmuniga ta'sir qiladi.

Shuningdek, kichik maktab yoshidagi bolaning rivojlanishini baholashda uning maktabdagi faoliyatini oilaviy muhitdan alohida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq emas. Ota-onaning bolaning o'quv faoliyatiga munosabati, uy vazifalarini bajarish jarayonidagi yordami, muvaffaqiyat va xatolarga munosabati ham bolaning o'quv motivatsiyasi va o'z-o'zini baholashiga ta'sir qilishi mumkin.

Shu asosda tadqiqotda "oilaviy muloqot — psixologik xavfsizlik — o'z-o'zini baholash — ijtimoiy faollik — shaxsiy rivojlanish" zanjiri konseptual model sifatida qaraldi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqotning nazariy tahlili kichik maktab yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishida oilaviy muloqot bir nechta o'zaro bog'liq psixologik yo'nalishlar orqali ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Birinchi navbatda, oiladagi muloqot bolaning hissiy xavfsizligini shakllantiradi. Bola o'z fikrlarini erkin ayta oladigan, xatolarini yashirishga majbur bo'lmaydigan va muammolarini ota-onasi bilan muhokama qila

oladigan muhitda o'zini xavfsiz his qiladi. Bu esa uning psixologik barqarorligini ta'minlaydi.

Ikkinchi muhim natija oilaviy muloqotning bolaning o'z-o'zini baholashiga ta'siri bilan bog'liq. Kichik maktab yoshida bola o'z qobiliyatlarini kattalar, ayniqsa ota-onaning baholari orqali anglashga moyil bo'ladi. Agar ota-ona bolaning sa'y-harakatlarini e'tirof etsa, xatolarini shaxsiyatiga emas, konkret xatti-harakatiga bog'lab baholasa, bolada adekvat o'z-o'zini baholash shakllanishi ehtimoli ortadi.

Masalan, "Sen yomon bolasan" kabi umumlashtiruvchi baho bolaning shaxsiyatini inkor etadi. "Bu vazifani bajarishda xato qilding, keling, birgalikda to'g'rilaymiz" shaklidagi yondashuv esa muammoni shaxsdan ajratadi. Bunday kommunikativ usul bolaga xatoni rivojlanish imkoniyati sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Uchinchi natija oilaviy muloqot va bolaning mustaqilligi o'rtasidagi bog'liqlik bilan izohlanadi. Ota-onalar tomonidan bolaning barcha muammolarini uning o'rniga hal qilish, doimiy nazorat qilish va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon bermaslik tashabbuskorlikning cheklanishiga olib kelishi mumkin. Aksincha, bolaning yoshiga mos qarorlar qabul qilishiga imkon berish uning mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

1-jadval

Oilaviy muloqot uslublarining psixologik ta'siri

Muloqot uslubi	Asosiy xususiyati	Bola shaxsiga ehtimoliy ta'siri
Demokratik	Talabchanlik va qo'llab-quvvatlash uyg'unligi	Mustaqillik, ishonch, mas'uliyat
Avtoritar	Qattiq nazorat va bir tomonlama talab	Qo'rquv, passivlik yoki qarshilik
Haddan tashqari erkin	Chegaralarning noaniqligi	O'zini nazorat qilishning qiyinlashishi
Befarq	Hissiy va tarbiyaviy ishtirokning pastligi	Ishonchsizlik, emotsional masofa

Natijalar oilaviy muloqotning bolaning tengdoshlari bilan munosabatlariga ham ta'sir qilishini ko'rsatadi. Ota-onasi bilan hurmatga asoslangan munosabat tajribasiga ega bo'lgan bola ko'pincha boshqa insonlarning fikrini tinglash, o'z fikrini ifodalash va nizolarni konstruktiv hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay sharoitga ega bo'ladi.

Bundan tashqari, oiladagi nizolarning qanday hal qilinishi ham bola uchun muhim psixologik model hisoblanadi. Agar nizolar baqiriy, haqorat yoki zo'ravonlik orqali hal qilinsa, bola bunday xatti-harakatni ijtimoiy munosabatlarning tabiiy shakli sifatida qabul qilishi mumkin. Agar muammolar suhbat, murosas va o'zaro hurmat orqali hal qilinsa, bola konstruktiv nizolarni boshqarish tajribasini egallaydi.

Oilaviy muloqotning yana bir muhim jihati — ota-onaning bolani boshqa bolalar bilan taqqoslashidir. "Faloncining bolasi yaxshi o'qiydi" kabi taqqoslashlar

ayrim hollarda motivatsiyani kuchaytirish maqsadida ishlatilsa-da, muntazam qo'llanganda bolaning o'ziga bo'lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli bolaning natijasini avvalo uning avvalgi ko'rsatkichlari bilan solishtirish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Kichik maktab yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishida oilaviy muloqot muhim psixologik omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida oiladagi muloqotning mazmuni, hissiy yo'nalishi va uslubi bolaning o'z-o'zini anglashi, o'ziga bo'lgan ishonchi, mustaqilligi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuviga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

Eng samarali oilaviy muloqot modeli sifatida demokratik muloqotni ko'rsatish mumkin. Bunda ota-ona bolaning fikrini tinglaydi, uning his-tuyg'ularini hurmat qiladi, biroq tarbiyaviy chegaralarni ham aniq belgilaydi. Bola o'z fikrini bildirish huquqiga ega bo'lishi bilan birga, o'z xatti-harakatlari uchun mas'uliyatni ham anglaydi.

Shuningdek, ota-onalar bolaning xatolariga munosabat masalasiga alohida e'tibor qaratishi zarur. Xatoni bolaning shaxsiyati bilan bog'lash o'rniga, uni tuzatish mumkin bo'lgan faoliyat natijasi sifatida baholash bolaning psixologik barqarorligini ta'minlaydi. Rag'batlantirish ham faqat yakuniy natijaga emas, balki bolaning harakati, tirishqoqligi va mustaqil izlanishiga qaratilishi maqsadga muvofiq.

Amaliy jihatdan quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Ota-onalar har kuni bola bilan bevosita suhbatlashish uchun vaqt ajratishi.
2. Bola fikrini bo'lmasdan tinglash va uning savollariga jiddiy munosabatda bo'lish.
3. Xatolar uchun haqorat yoki qo'rqitishdan foydalanmaslik.
4. Bolani boshqa tengdoshlari bilan muntazam taqqoslamaslik.
5. Yoshiga mos mas'uliyat va mustaqil qarorlar qabul qilish imkoniyatini berish.
6. Maktabdagi muvaffaqiyat va qiyinchiliklarni bola bilan birgalikda muhokama qilish.
7. Oilada nizolarni konstruktiv suhbat va o'zaro hurmat asosida hal qilish.
8. Ota-onalarning psixologik-pedagogik savodxonligini muntazam oshirish.

Umuman olganda, bola shaxsining barkamol rivojlanishi faqat maktabdagi ta'lim jarayoniga emas, balki uning kundalik oilaviy muloqot tajribasiga ham bog'liq. Shu sababli ota-ona, pedagog va psixolog hamkorligi kichik maktab yoshidagi bolalarning sog'lom shaxs sifatida shakllanishini ta'minlovchi muhim shartlardan biri sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Смысл; Эксмо, 2004.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл, 2005.
3. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 2001.
4. Erikson E.H. Childhood and Society. – New York: W.W. Norton & Company, 1993.
5. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. – Cambridge: Harvard University Press, 1979.
6. Baumrind D. Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior // Child Development. – 1966. – Vol. 37. – No. 4. – P. 887–907.
7. Bowlby J. Attachment and Loss: Attachment. – New York: Basic Books, 1969.
8. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968.
9. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. – М.: Академия, 2006.
10. Немов Р.С. Психология. – М.: Юрайт, 2020.